

Семенюк О. А.,

аспірант кафедри романських мов та інтерлінгвістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ІДІОСТИЛЬ АВТОРА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЙОГО КАРТИНИ СВІТУ

Анотація. Дослідження присвячене актуальній проблемі мовної особистості автора загалом та авторського ідіостилу зокрема в межах дослідження сучасного художнього дискурсу. Теорія дискурсу є одним із напрямів сучасного мовознавства, який активно розвивається, особливо, з огляду на антропоцентричність сучасних лінгвістичних досліджень. Мовознавці все більше схиляються до висновку щодо важливості вивчення ролі людини у функціонуванні мови, яка розглядається як культурний простір функціонування ціннісних орієнтирів певного народу на певному етапі його еволюції.

Можемо стверджувати, що в результаті дослідження нам вдалося встановити вплив вивчення ідіостилу автора на загальне розуміння основних векторів розвитку мови та культури епохи.

Виявлено, що концепція мовної особистості є синтезом психологічного та мовознавчого знання, що сприяє узагальненню образу носія мови як об'єкта мовного впливу.

Під час наукової розвідки нами були розглянуті основні підходи до вивчення понять мовної особистості та ідіостилу автора. Було встановлено, що думки сучасних мовознавців різняться щодо дефініції та змісту цих термінів, як наслідок, спосіб дослідження визначається розумінням самого терміна. Водночас множинність напрямів вивчення ускладнює визначення єдиного розуміння поняття.

Результати дослідження показали, що більшість мовознавців, які займаються вивченням поняття авторського ідіостилу, ототожнюють ідіостиль та стилістичні переваги автора.

Встановлено, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичного вчення, ідіостиль вивчається у двох площинах: лексико-семантичній – як сукупність мовних засобів і комунікативній – екстралінгвістична категорія вираження унікальності творчої особистості автора.

Проаналізовано основні підходи до вивчення ідіостилу, а саме: функціональний, комунікативний та когнітивний. Визначено чинники утворення ідіостилу письменника, а також основні ознаки авторського ідіостилу.

Ключові слова: ідіостиль, ідіолект, мовна особистість, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Антропоцентричний напрям розвитку сучасної науки визначив логоцентризм одним із головних векторів дослідження. Мова розглядається як джерело ціннісно-змістовного простору культури, яке дає змогу певній етнокультурній групі вийти на авансцену певного історичного відрізка. Водночас закономірним є вивчення людини як мовної особистості в результаті усвідомлення особистісного першопочатку в мові. На сучасному етапі розвитку мовознавства вивчення мовної особистості тісно пов'язане з вивченням письменницького ідіостилу. Дослідження мови письменника не лише розкриває особливості його творчої манери письма, але й дає змогу зрозуміти особливості та основні тенденції розвитку мови та культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різноманітних аспектів мовної особистості займалися такі лінгвісти як І. Бехта, Г. Богін, В. Виноградов, Є. Іванцова, Ю. Караулов, Н. Фролов, І. Чернухіна та інші.

Уперше сам термін *мовна особистість* було запропоновано В. Виноградовим, який займався дослідженням мовної особистості саме у художній літературі, адже художній текст є творчим полем мовної особистості. Саме В. Виноградов уперше здійснив опис окремих мовних особистостей [4, с. 25].

І. Бехта, базуючись на понятті *образ автора*, виділив у художньому тексті образ наратора. Він зазначав: «Саме наратор є тим суб'єктом свідомості, який безпосередньо втілений у тексті і з яким має справу читач» [2, с. 214].

Н. Фролов розглядає мовну особистість як людину, яка здатна здійснювати мовленнєву діяльність, керуючись певною сукупністю вербальних засобів [12, с. 321].

Ю. Караулов у своїй монографії наводить декілька визначень цього поняття. У вузькому значенні під мовною особистістю він розглядає особистість, яка виражена у мові та через мову. У більш широкому значенні мовознавець розглядає мовну особистість як сукупність здібностей та характеристик людини, які зумовлюють створення та сприйняття текстів [6, с. 48].

Попри це є значна кількість різних визначень цього поняття, а також синонімічне вживання таких понять, як *мовленнєва особистість*, *комунікативна особистість*, *мовний портрет* тощо, що пов'язано з різними підходами учених до його вивчення.

Значущість мовної особистості письменника визначається його індивідуальними мовними особливостями, які відображають індивідуально-авторську вербально-семантичну систему. Саме тому особливість художнього тексту полягає в тому, що йому завжди притаманна неповторна авторська індивідуальність, що дозволяє говорити про авторський ідіостиль. Це поняття є характерним для сучасних робіт у даному лінгвістичному напрямку. Так, В. Карасик розглядає даний термін як ідіолект відомих майстрів слова [5, с. 89]. А. Баранов визначає ідіостиль як сукупність ментальних та мовних структур художнього світу письменника [1, с. 74].

Починаючи з другої половини ХХ століття мовознавці почали заглиблюватися у вивчення ідіостилу автора. Зокрема, це поняття досліджували В. Виноградов, Г. Винокур, В. Григор'єв, Б. Ларін, а серед сучасних мовознавців – Н. Болотова, Н. Головченко, В. Кухаренко, І. Тарасова та інші.

Проте у мовознавців відсутні спільні підходи до визначення поняття *ідіостиль*. Більшість лінгвістів спираються на дефініцію В. Виноградова, який трактує ідіостиль як «складну, але структурно поєднану та внутрішньо зв'язану систему специфічних мовнолітературних засобів і форм словесного творчого вираження, притаманних текстовій діяльності певного автора»

[4, с. 27]. Вчений вважав, що в індивідуальному стилі відбувається використання мовних засобів в нових функціях.

Н. Болотнова у своїх дослідженнях розглядає ідіостиль як сукупність мовно-когнітивних механізмів та систему асоціативно-сміслових полів створення текстового простору певним автором [3, с. 96].

І. Тарасова трактує ідіостиль як спосіб думати і говорити про світ, а також як сукупність мовних і ментальних структур художнього світу автора [10, с. 320].

Р. Фаулер вивчає ідіостиль як відображення характерного способу розуміння світу, яке автор втілює в тексті [14, с. 19].

У нашому дослідженні ми хочемо зосередити увагу на аналізі понять *мовна особистість автора* та *ідіостиль автора*, а також на виявленні зв'язків між ними.

Мета статті. Метою нашої наукової розвідки є:

1) аналіз поняття *мовна особистість автора* та *ідіостиль автора*;

2) виокремлення чинників появи індивідуального стилю, а також його складників. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

– проаналізувати поняття *мовна особистість автора* та *ідіостиль автора*;

– систематизувати підходи до вивчення поняття *ідіостиль*;

– використовуючи лінгвокультурологічний підхід визначити чинники та складники ідіостилу письменника як рефлексора стану певної історичної епохи.

Виклад основного матеріалу. Переорієнтація лінгвістичних досліджень у бік антропоцентризму призвела до появи нових понять у мовознавстві, зокрема до виникнення терміну *мовна особистість*. Власне сама структура терміна вказує на безпосередній зв'язок між мовою та особистістю її носія. Без дослідження творця і носія мови, конкретної мовної особистості, неможливо пізнати та дослідити мову саму по собі.

Поняття *особистість* стосується суспільної сутності людини, засвоєння нею виробничого та духовного досвіду суспільства. «Особистість – аспект внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю, реалізується в самопізнанні та самотворенні людини та об'єктивується в артефактах культури» [13, с. 457].

У психолінгвістиці поняття мовної особистості розуміється як людина, яка володіє сукупністю здатностей та характеристик, які обумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною і точністю відображення дійсності.

Лінгводидактика розглядає мовну особистість як багатоплановий та багатокомпонентний набір мовних здібностей, навичок, мовленнєвих вчинків різного ступеня складності.

Концепція мовної особистості є синтезом психологічного та мовознавчого знання. Теорія мовної особистості слугує побудові узагальненого образу носія мови як об'єкта мовного впливу. Під час вивчення мовної особистості дослідники вивчають її індивідуальний стиль на фоні мови певної епохи.

Ю. Караулов дає таке визначення мовної особистості: «Це сукупність здібностей та характеристик людини, які обумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною та точністю відображення дійсності, яка визначається цільовою спрямованістю» [6, с. 230]. Мовознавець вважав, що аналіз мови можливий лише на певному національно-мовному

матеріалі. На його думку, саме національний фактор наскрізною ниткою проходить через виділені ним три рівні мовної особистості, а саме:

1) Вербально-семантичний рівень, або лексикон. Функціональними одиницями даного рівня є окремі слова, тому на цьому рівні неможливо визначити особливості особистості, які б відрізняли її від інших.

2) Когнітивний рівень, або тезаурус. Його структурними елементами є узагальнені поняття, концепти, ідеї та образи. На даному рівні проявляється лексикографічне відображення художньої картини світу певного персонажа.

3) Прагматичний рівень, або прагматикон. Одиницями даного рівня є комунікативно-діяльнісні потреби індивіда. На цьому рівні мовної особистості відбувається перехід від оцінок мовної діяльності персонажа до усвідомлення його реальної діяльності в тексті. Зв'язок між одиницями прагматикону створюється залежно від сфери комунікації.

Розглянута модель мовної особистості характеризує узагальнений тип особистості. В окремо взятій культурі конкретних мовних особистостей може бути безліч і вони відрізнятимуться ступенем більшого чи меншого вираження того або іншого рівня у їх складі.

Ю. Караулов уважав, що в умовах художнього тексту функціонування мовної особистості порушує вищезазначену систему. Взаємодія всіх трьох рівнів є надзвичайно тісною, що, у свою чергу, порушує їх межі і рівні втрачають власну чіткість.

Внаслідок складної організації мовної особистості, важливість мовної особистості письменника визначається важливістю індивідуальних мовних особливостей індивідуально-авторської вербально-семантичної системи. Головною особливістю художнього тексту є те, що він завжди наділений унікальною авторською індивідуальністю, що дає змогу говорити про ідіостиль автора.

Під час нашої розвідки було констатовано, що на сучасному етапі розвитку, теорія мовної особистості вийшла за межі лінгвістичного аналізу тексту та розвивається у тих напрямках лінгвістики, які вивчають комунікативну діяльність людини.

Зокрема, В. Красних виділив 4 різновиди особистості, яка є носієм певної мовної особистості, а саме:

1. Людина, що говорить – особистість, яка породжує та сприймає мовленнєві твори.

2. Мовна особистість – особистість, що виявляє себе у мовленнєвій діяльності, володіючи певними знаннями та уявленнями.

3. Мовленнєва особистість – особистість, що реалізується у комунікації, застосовуючи ту чи іншу техніку спілкування.

4. Комунікативна особистість – конкретний учасник комунікативного акту, що діє у реальній комунікації [7, с. 150].

Водночас, в процесі нашого дослідження ми помітили зміщення дослідницького вектору із типу та жанру художнього тексту на ідіостиль. Варто зазначити, що мовознавці розходяться в думках щодо розуміння авторського ідіостилу. В сучасному мовознавстві існує чимала кількість визначень цього поняття, а також термінів на його позначення. Ідіостиль є поліаспектним поняттям і дуже часто воно пересікається з поняттям *ідіолект*.

В. Ледєнова вважає, що в процесі вибору засобів вираження авторського задуму, автор керується суб'єктивними перевагами, що в свою чергу визначає індивідуальний характер ідіостилу. На думку дослідниці, ідіолект є своєрідною індивідуалізованою версією мови [8, с. 36].

М. Федотова розуміє ідіолект як «сукупність формальних та стилістичних особливостей, притаманних мовленню певного носія мови», а ідіостиль як «індивідуальна манера певного мовленнєвого акту або художнього твору» [11, с. 321].

Залежно від мети дослідження ідіолект та ідіостиль можуть розглядатися паралельно або ізольовано один від одного, однак очевидним є їх взаємозв'язок. Ідіолект є складовою ідіостиллю. Ідіолект – це специфічні риси мови автора (лексичні, граматичні, семантичні, стилістичні особливості текстів автора). Він властивий будь-якій мовній особистості, тоді як ідіостиль письменника визначається системою національної мови.

Є чимало підходів до вивчення ідіостиллю. Перші спроби дослідження цього феномена пов'язують з іменем В. Виноградова, який заклав теоретичні основи вивчення ідіостиллю. Загалом кількість підходів до вивчення ідіостиллю є досить значною і варіюється від мистецькознавчих до математичних. Серед підходів, які є в межах антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства, варто згадати такі, як функціональний, комунікативний та когнітивний підходи.

Функціональний підхід пов'язаний із вивченням функціонування мовних одиниць в умовах художнього тексту. Предметом дослідження слугують фонетичні, лексичні, граматичні та стилістичні одиниці та категорії. Варто зазначити, що в межах цього підходу ідіостиль можна дослідити лише через взаємодію автора та тексту.

Комунікативний підхід дає змогу дослідити властивості мовних одиниць в процесі спілкування. Н. Болотнова, яка запропонувала застосування даного підходу до дослідження ідіостиллю вважає, що будь-яка поетична картина світу, створена уявою автора, повинна поділятися на власне *поетичну картину світу автора*, яка відображена у тексті та на *уявлення читача* про неї [3, с. 250]. Предметом дослідження під час застосування цього підходу буде асоціативний прошарок художніх концептів, який дозволяє дослідити як сам текст, так і його відображення в свідомості реципієнта.

У межах когнітивного підходу мова розглядається як основний засіб вираження знання про навколишній світ. Основною функціональною одиницею використання в цьому підході є концепт, як оперативна одиниця мислення, відображена в авторському тексті. Сукупність концептів створює індивідуальну концептосферу автора, яка формує авторську картину світу, в якій знаходить своє відображення реальний світ. Інтерпретація автором різноманітних концептів є основним складником його ідіостиллю.

Є. Старкова у своєму дослідженні «Проблеми розуміння феномену ідіостиллю в лінгвістичних дослідженнях» [9, с. 76] виокремлює 5 основних підходів до аналізу ідіостиллю:

1. Семантико-стилістичний, який вивчає ідіостиль як систему індивідуально-естетичного використання, притаманну певному періоду розвитку художньої літератури.

2. Лінгвопоетичний підхід розглядає ідіостиль як складну систему взаємозумовлених мовних засобів, які використовуються для створення художнього світу автора.

3. Системно-структурний підхід аналізує ідіостиль як особливий спосіб лінгвістичного конструювання світу. Згідно з цим підходом ідіостиль є своєрідним кодом творчої особистості і залежить від її способу мислення.

4. Комунікативно-діяльнісний підхід отожднює ідіостиль із творчою індивідуальністю автора та базується на концепції мовної особистості Ю. Караулова.

5. Когнітивний підхід вивчає ідіостиль як систему засобів вираження внутрішнього світу автора. Дослідження базується на комунікативній діяльності автора.

Отже, ми бачимо, що ідіостиль є досить складним та явищем, якому притаманна комплексність утворення. До чинників утворення ідіостиллю письменника можна віднести такі:

- соціально-історичні умови;
- співвіднесеність традицій та новаторства у творчості автора;
- жанрові ознаки твору;
- стани особистості письменника (уява, емоції, настрої тощо);
- світогляд та життєвий досвід.

Беручи до уваги сучасний лінгвістичний погляд на художній текст, виокремимо основні ознаки авторського ідіостиллю:

1. Ідіостиль являє собою систему мовленнєвих засобів, які використовуються автором для реалізації його комунікативної мети.

2. Ідіостиль – це спосіб відображення внутрішнього світу автора як представника певного літературного напрямку.

3. Ідіостиль відображає розуміння автором проблем, які його хвилюють.

4. Ідіостиллю притаманне використання стилістичних прийомів, нових концептів, стилістично маркованої лексики для вираження смислового та емоційного наповнення тексту.

Отже, під час нашої розвідки було встановлено, що ідіостиль автора є результатом мисленнєво-мовленнєвої діяльності, яка відображає світосприйняття та картину світу автора.

Висновки. Антропоцентричний вектор сучасної науки зумовлює зміну напрямів розвитку наукових парадигм. Отож мовознавці все більше уваги приділяють вивченню ролі людини у функціонуванні мовної системи. Водночас мова сприймається як простір культури, у якому знаходять своє відображення ціннісно-змістові орієнтири певного етносу на конкретному етапі його розвитку. Отже, дослідження мовної особистості автора та його ідіостиллю дає змогу не просто розкрити особливості творчості певного письменника, але й зрозуміти основні тенденції розвитку мови та культури епохи.

Саме тому сучасні лінгвісти активно цікавляться та спрямовують свої дослідження в напрямі авторського ідіостиллю та мовної особистості. Як було простежено в процесі нашої розвідки, нерідко думки учених різняться щодо визначення та змісту цих понять.

Питання мовної особистості та авторського ідіостиллю є актуальним не лише для мовознавців, але й для літературознавців. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні ідіостиллю представника сучасного французького постмодернізму Гійома Мюссо.

Література:

1. Баранов А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей. *Вопросы языкознания*. 2003. № 2. С. 73–94.
2. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі. Київ : Громада, 2004. 328 с.
3. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус. Москва : Флинта, 2009. 384 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Язык и стиль русских писателей. От Карамзина до Гоголя. Москва : Наука, 1990. 388 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.

6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва, 1987. 264 с.
7. Красных В.В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации. Москва : Гнозис, 2001. 271 с.
8. Леденева В.В. Идиостиль (к уточнению понятия). *Филологические науки*. 2001. № 5. С. 36–41.
9. Старкова Е.В. Проблемы понимания феномена идиостиля в лингвистических исследованиях. Киров, 2015. С. 76–79.
10. Тарасова И.А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте (на материале поэзии Г. Иванова и И. Аненского) : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Саратов, 2004. 484 с.
11. Федотова М.А. К вопросу о разграничении понятий идиостиль и идиолект языковой личности. *Записки романо-германской филологии*. 2013. № 1. С. 130–136.
12. Фролов Н.К. Феномен языковой личности. Избранные работы по языкознанию : в 2 т. Тюмень, 2005. Т. 1. С. 321–326.
13. Філософський енциклопедичний словник Національної академії наук України / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
14. Fowler R. *Linguistics and the Novel*. London: Methuen, 1977. 145 p.

Semeniuk O. Author's idiostyle as a reflection of the author's picture of the world

Summary. The research is devoted to the actual problem of the linguistic personality of the author in general and the author's idiostyle, in particular, in the study of modern artistic discourse. In fact, the theory of discourse is one of the areas of modern linguistics, which is actively developing, especially in terms of the anthropocentricity of modern linguistic research. Linguists are increasingly inclined to conclude on the importance of studying the role of a person in the functioning of the language, which is considered as the cul-

tural space of the functioning of the value orientations of a certain people at a certain stage of its evolution.

We can argue that as a result of the research we were able to establish the influence of the study of the author's idiostyle on the general understanding of the basic vectors of the development of its present.

It is revealed that the concept of linguistic personality is a synthesis of psychological and linguistic knowledge, which contributes to the generalization of the image of the native speaker as an object of linguistic influence.

In the course of scientific research, we considered the main approaches to the study of the concepts of linguistic personality and idiostyle of the author. It was found that the views of contemporary linguists differ in the definition and meaning of these terms, as a consequence of the way research is determined by the understanding of the term itself. However, the multiplicity directions of learning make it difficult to define a single understanding of the concept.

The results of the research showed that most linguists who study the concept of author idiostyle, identify idiostyle and stylistic advantages of the author.

It is established that at the present stage of the development of linguistic doctrine, idiostyle is studied in two planes: lexical-semantic – as a combination of linguistic means, and communicative – extra-linguistic category of expression of the uniqueness of the creative personality of the author.

The basic approaches to the research of idiostyle, namely, functional, communicative and cognitive, are analyzed. The factors of creation of the idiostyle of the writer, as well as the main features of the author's idiostyle, are determined.

Key words: idiostyle, idiollect, linguistic personality, linguistic picture of the world.